

ми типами направленности личности. Также были обнаружены коэффициенты Стьюдента, на умеренном уровне присущие юношам в разных ситуациях, и которые дают возможность наладить специальную работу по коррекции внутриличностных конфликтов у будущих психологов.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Анцупов А.Я., Шипилов А.И. Конфликтология. – М.: А-Приор, 2010 - 64с.
2. Бондаренко А.Ф. Личностное и профессиональное самоопределение отечественного психолога-практика // МПЖ—1993, №1. —С. 63-77
3. Данилова Т.Н. Направленность личности практического психолога» // Практична психологія та соціальна робота. – 2004, №8 – С. 41-44
4. Фанталова Е.Б. Диагностика и психотерапия внутреннего конфликта. – Самара: Бахрам, М., 2001. – 128 с.
5. Хорни К. Наши внутренние конфликты. - М.: Академический проект. 2007. – 224 с.

УДК 159.9

Іванченко О.С., ст. викладач кафедри практичної психології УІПА

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОКОРЕКЦІЇ ПЕРЕЖИВАННЯ ПРОВИНИ ЯК МОРАЛЬНОЇ ЕМОЦІЇ

У статті проаналізовано феномени почуття та переживання провини, ступень розробленості даної проблеми на сучасному етапі розвитку психологічної науки. А також – структура, види та функції почуття провини. Зроблено аналіз сучасних підходів до переживання провини особистістю. Виділено зовнішні та внутрішні критерії здатності особистості до переживання почуттів провини і сорому. Описано основні етапи Програми психокорекції переживання провини працівниками ДСНС України. Окреслені основні перспективні напрямки подальших досліджень даної проблеми.

Ключові слова: почуття провини, переживання провини, психокорекція, працівники ДСНС України.

В статье проанализированы феномены чувства и переживания вины, степень разработанности данной проблемы на современном этапе развития психологической науки. А также – структура, виды и функции чувства вины. Проведен анализ современных подходов к переживанию вины личностью. Выделены внешние и внутренние критерии способности личности к переживанию чувств вины и стыда. Описаны основные этапы Программы психокоррекции переживания вины работниками ДСНС Украины. Очерчены основные перспективные направления дальнейших исследований данной проблемы.

Ключевые слова: чувство вины, переживание вины, психокоррекция, работники ДСНС Украины.

Постановка проблеми. Феномен почуття провини безпосередньо впливає на формування моральної свідомості суспільства і тому представляє особливий інтерес для вчених у різних галузях знань.

Поняття «почуття провини» активно розглядається зарубіжними вченими, як соціальний феномен у рамках таких підходів: психоаналітичного (З. Фрейд, В. Райх, А. Фрейд, О. Ранк, Е. Фромм, К. Хорні та ін.), гуманістичного (А. Маслоу та ін), екзистенційно-гуманістичного (І. Ялом, Дж. Бьюдженталь та ін), екзистенціального (М. Бубер, В. Франкл, Р. Мей та ін), когнітивного (J. Tangney, K. Barret, M. Hoffman, T. Ferguson, A. Beck та ін.).

У вітчизняній психологічній науці до феномену почуття провини зверталися, як правило, у рамках загальної теорії емоцій і почуттів (Ю. Сидоренко, Г. Шингаров, М. Якобсон та ін), у теорії морального розвитку і виховання (В. Малахов, С. Якобсон, В. Щур), у світлі вивчення соціальної адаптації (А. Растігеев), у контексті дослідження самосвідомості і самоствавлення (І. Кон, С. Пантілеєв, О. Соколова, В. Столін).

На базі культурологічних/антропологічних теорій формується уявлення про почуття провини як про регулятивний механізм соціального контролю, що виник разом з появою соціальних норм, стандартів, ідеалів (Г. Брандт, А. Лобок, В. Вічев, І. Кон, К. Муздибаєв, Т. Стефаненко).

Головною підставою, що об'єднує всі перераховані вище підходи до вивчення почуття провини, є те, що в них у першу чергу підкреслюється соціально-психологічна природа даного феномену, його зв'язок із соціальним становленням людини, з культурними та історичними явищами, різними соціальними детермінантами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Д. Ангер (Unger, 1962) розглядає провину як двокомпонентну емоцію [цит. за 11]. Перший компонент – вербально-оцінна реакція людини («Я не повинен був робити цього!»), або каяття. В її основі лежить негативне ставлення до себе, самозвинувачення, пов'язане з усвідомленням або вчиненого проступку, або порушення власних моральних принципів. Визнання своєї провини («неправильного» вчинку), неправоти або зради своїх переконань породжує другий компонент – вегетативно-вісцеральну реакцію з цілою гамою болісних і досить стійких переживань, що переслідують людину: докори сумління, жаль про вчинене, незручність (сором) перед тим, кого образив, страх втратити дорогу людину і печаль з цього приводу. Правда, можливо і каяття без емоційної реакції, чисто формальне, зовнішнє, нещире, яке увійшло у звичку, або як розумовий висновок.

І.А. Белик (2006) розглядає провину як чотирьохкомпонентне утворення [2]. У неї входять: 1) емоційний компонент (переживання дисфоричного характеру – пригніченість, страждання і т.д.), жаль і каяття; 2) когнітивний компонент, який включає усвідомлення та аналіз вчинку, усвідомлення невідповідності «реального» і «ідеального»; 3) мотиваційний компонент: бажання виправити або змінити сформовану ситуацію або поведінку; 4) психосоматичний компонент, пов'язаний з неприємними фізичними відчуттями (головний біль, важкість у животі і т.д.).

Один з видних представників сучасного психоаналізу Д. Вайсс (1998) вважає, що вина міжособистісна за походженням і функціями і грає адаптивну роль у підтримці взаємин між людьми [4]. Схожа точка зору є й у інших авторів (наприклад, Locke, Horowitz, 1990). Вина, зазначає Д. Вайсс, може стати малоадаптивною, ірраціональною і патогенною, коли вона перебільшена і

стримується або коли вона неодноразово пов'язана з соромом. Д. Вайсс виділив п'ять типів вини: адаптивну провину і чотири типи дезадаптивної провини – вина того, хто вижив, вина гіпервідповідальності, вина відділення та вина ненависті до себе, які, по суті, відображають причини та умови виникнення провини.

Виходячи з вищесказаного, вина виконує три функції:

- 1) виступає в якості морального регулятора для підтримки норм просоціальної поведінки;
- 2) бере участь у формуванні самоставлення;
- 3) сприяє профілактиці психічних розладів [1; 3].

Однак успішне здійснення цих функцій можливе тільки у тому випадку, якщо рівень переживання провини буде у людини оптимальним (І.А. Белик, 2006). Адже іноді почуття провини буває необґрунтованим і перебільшеним, завдаючи людині шкоду: викликає хронічну втому, може навіть призвести до самогубства. На противагу сорому, вина не залежить від реального або передбачуваного ставлення оточуючих до проступку. Переживання провини викликає самоосуд, супроводжується каяттям і зниженням самооцінки. Причиною для переживання провини можуть служити як вчинені, так і недосконалі дії (бездіяльність), коли у даній ситуації вони були б доречні й необхідні.

За даними І.А. Белик, переживання провини у дорослих зрілого віку (30-55 років), як правило, пов'язане з усвідомленням власної обмеженості, втрачених можливостей і втратою близьких людей; у молодих (19-23 року) – з нанесенням образи іншим людям або з тим, що вони не виправдовують очікувань значущих для них людей [2].

Незважаючи на активний науковий інтерес сучасних дослідників до вивчення феномену почуття провини, у вітчизняній психології практично відсутні роботи теоретико-емпіричного характеру. Маловивченими залишаються проблеми, пов'язані з визначенням поняття «переживання почуття провини», виявленням конкретних особистісних характеристик, які обумовлюють переживання почуття провини, у тому числі працівниками ДСНС України. У зв'язку з цим, неопрацьованими є технології психотерапії та психокорекції переживання провини (онтологічної, деструктивної).

Метою даної статті є аналіз переживання провини і підходів до її психокорекції.

Виклад основного матеріалу. На підставі аналізу наукових джерел з даної проблеми були виявлені зовнішні та внутрішні критерії здатності особистості до переживання почуттів провини і сорому [5; 6; 7].

Під зовнішніми критеріями ми розуміємо характеристики особистості, за даними яких здатність до переживання почуттів провини і сорому орієнтована на зовнішню сторону поведінки.

Зовнішніми критеріями здатності до переживання провини і сорому виступають:

- критерій соціальності, тобто неусвідомлене прийняття особистістю загальних моральних цінностей (показники: боязнь втратити самоповагу і повагу інших, готовність ігнорувати власні переконання, неадекватна оцінка суспільної цінності свого вчинку);

- критерій орієнтації на оцінку інших людей, тобто очікування засудження дій з боку громадської думки (показники: усвідомлення втрати довіри з боку оточуючих, страх відчуження, готовність зізнатися у своїй провині);
- критерій емоційних переживань, пов'язаних з власними вчинками і діями (показники: емоційні (переживання «докорів сумління», сором'язливість, підвищена вразливість) та психофізіологічні (почервоніння, почастішання пульсу, перебої дихання) реакції).

Під внутрішніми критеріями мається на увазі системна єдність особистісних якостей, інтегративний показник яких свідчить про ознаки сформованості здатності до переживання особистістю почуттів провини і сорому.

Внутрішніми критеріями здатності до переживання почуттів провини і сорому є:

- критерій моральних цінностей, тобто відповідність вимогам до поведінки особистості, підтримуваним думкою соціальної групи або суспільства у цілому (показники: вміст системи ціннісних орієнтацій, домінуючий тип спрямованості особистості, самовідношення, орієнтація на саморозвиток);
- критерій відповідальності, тобто здатність вирішити будь-яку проблему, виходячи з моральних принципів (показники: інтернальність-екстернальність, осмисленість життя, когнітивні, емоційні та поведінкові показники відповідальності);
- критерій здатності до самоконтролю, тобто вміння керувати своєю поведінкою в умовах протиріччя вимог соціального оточення і власних потреб (показники: сприйнятливості до критики, стійкість до стресових ситуацій, самоконтроль, саморегуляція психічних станів).

Ми припускаємо, що запропонована система критеріїв дозволяє оцінювати наявність здатності особистості до переживання провини і сорому, а також системи ціннісно-нормативної структури особистості. Виокремлені критерії можуть бути покладені в основу розробки програми психокорекції переживання провини як регулятора соціальної поведінки особистості.

Хоча багато дослідників вважають, що почуття провини допомагає усвідомити особисту відповідальність за свої вчинки і їх результати, свою поведінку в позитивному напрямку, але буває і навпаки, воно заважає міняти свою поведінку, успішно вирішувати свої життєві проблеми, ми дотримуємося іншої точки зору. Звинувачуючи себе у невідповідності своєї поведінки своїм переконанням, людина, замість того, щоб виправляти помилки, захищається від занадто хворобливих переживань за допомогою почуття провини. Визнаючи реальність вини як емоційної реакції, ми вважаємо, що більш продуктивною була б її заміна адекватною реакцією [8; 9; 10].

Робота з переживання провини будується на усвідомленні її структури та опрацювання механізму виникнення.

Пізнання провини полягає в усвідомленні трьох груп операцій, що здійснюються нашим мисленням, і їх контролі.

- 1) побудова моделі очікування,
- 2) уявлення про свою поведінку і стан тут і тепер,
- 3) акт звірення себе з цією моделлю [12].

Усвідомлення даної структури, яка запускає емоцію провини, запобігає її появі і послаблює перебіг.

Далі необхідно проводити роботу з прийняття себе і підвищення самооцінки. Роль психолога полягає у допомозі людині у процесі усвідомлення цих операцій.

Особливості психокорекції ситуаційної, невротичної, екзистенціальної провини:

1. Необхідно допомогти людині прийняти неминучість екзистенціальної провини.

2. У разі реальної вини важливо обговорити питання її спокути.

3. При роботі з невротичною виною найважливішим є усвідомлення значення цього почуття у житті й світосприйнятті.

Психолог, як правило, має справу з перебільшеним переживанням провини. Вона має виражене емоційне забарвлення, існує тривалий час і емоційне напруження залишається колишнім, не вдається звільнитися від гнітючого почуття провини адекватними способами.

Це говорить про те, що людина переживає кризу. Сутність кризи полягає у тому, що людина перестає бачити можливі виходи. Вона змушена відмовитися від звичного способу дій, думок, схильна до засвоєння нових установок. Переживання кризи тим гостріше, чим більше людина чинить опір змінам, що відбуваються у її житті. Криза призводить до вивільнення психічної енергії, яка може сприяти продуктивному виходу або носити руйнівний характер.

Звинувачуючи себе у невідповідності поведінки переконанням, людина, замість того, щоб виправляти помилки, захищається від занадто хворобливих переживань за допомогою почуття провини. Необхідно дати людині можливість висловити свої емоції, дозволити пережити їх.

Переживання провини завдає людині глибокої шкоди. Почуття провини, на відміну від почуття відповідальності, нереалістично, неконкретно, розмито. Воно позбавляє людину впевненості у собі, знижує самооцінку, приносить відчуття важкості й болю, викликає дискомфорт, напруженість, страхи, розгубленість, розчарування, зневіру, песимізм, тугу. Вина спустошує і забирає енергію, знесилює, зменшує активність людини.

Вина ставить перед людиною ряд завдань, які вона, переживаючи від етапу до етапу, повинна вирішити для себе з подвійною установкою: відкритості до світу і з внутрішнім діалогом з самою собою. По суті, рішення цих завдань людиною, вільне проходження нею таких етапів, і є динамікою переживання провини.

Програма психокорекції переживання провини працівниками ДСНС України включає чотири основних етапи:

1 етап. Кризова інтервенція.

Переживання провини супроводжується болючим відчуття власної неправоти, жалем про скоєне, самоосуд і каяттям.

Емоція провини – в'язке почуття. Воно має властивість задіяти розумові процеси таким чином, що починається генералізований процес самоосуду, різко падає самооцінка, починає розпадатися «образ Я», тобто струнка система уявлень про себе. Все це супроводжується душевним болем.

Завдання психолога:

- Допомогти клієнту стикнутися з цими почуттями.
- Зробити безпечним для клієнта їх вираження.
- Обговорювати з клієнтом ці почуття у неосудливій, зацікавленій манері.

- Допомогти клієнту виявити корені цих почуттів.

Для того щоб відчувати провину і випробувати бажання її спокутувати, клієнту буває необхідно знову і знову повертатися у ситуацію, в якій виникло почуття провини. Часто клієнт, переживаючи якесь почуття або емоцію, абсолютно нічого про неї не знає, крім того, що воно заважає йому жити.

Будь-яка емоція має свій початок – і він завжди буває ледь відчутним, подумки опрацьованим, але містить у собі ціннісний зміст – тому що в ній є первинна оцінка сприйнятого людиною:

- це показник базового ставлення до життя (суб'єктивна сторона відношення);
- ставлення до базової цінності (об'єктивна сторона відношення);
- реакція, яка запускається сприйняттям відношення.

Процес інтеграції первинної емоції відбувається у п'ять етапів: це сприйняття; розуміння; оцінка (виправдання); заняття певної позиції/ухвалення рішення і раціональна дія.

Тому щоб ціннісний зміст первинної емоції людина змогла для себе розпізнати, її сила повинна відповідати фізичному та психоемоційному стану людини. І тільки за цієї умови феноменологічний зміст первинної емоції «не пропаде», і цінність, яку вона в собі несе для людини, нею надалі буде досягнута.

Щоб не зайти у глухий кут у цьому процесі, як і при переживанні будь-якої іншої емоції, буває корисно запропонувати клієнту зосередитися на своїх відчуттях, щоб зрозуміти:

- Як саме він відчуває провину;
- В якій частині тіла локалізується це відчуття;
- Який образ вона нагадує;
- Як вона змінюється і т.п.

Коли клієнт зосереджується на своїх відчуттях, він практично досягає дисоціації від болісного почуття, тобто він як би від'єднує провину від себе і спостерігає її з боку. Це значно послаблює негативний напругу.

Клієнт отримує досвід від'єднання негативного почуття від його емоційного сприйняття, оскільки у процесі такого дослідження він зосереджений на мисленні.

Після того, як напруга провини знизиться, можна переключитися на когнітивний аналіз цього почуття, тобто проводити роботу по усвідомленню значення цього почуття у житті і світосприйнятті клієнта.

Потрібно дослідити:

- Коли виникло це почуття.
- Що цьому передувало.
- Які внутрішні норми порушені.
- Які переконання підсилюють почуття провини.
- Чи корисні ці переконання або вони є джерелом негативної напруги.

- Чи може клієнт щось зробити, щоб ліквідувати джерело почуття провини.

- Як саме він це буде робити і т.п.

На цьому етапі основною для психолога є техніка слухання.

2 етап. Когнітивний аналіз.

Мета цього етапу полягає у прагненні допомогти клієнтові звільнитися від почуття провини за помилкові рішення у минулому – показати значення минулих помилок для отримання життєвого досвіду, можливість використання цього досвіду для вирішення сьогоденних проблем.

Робота будується на усвідомленні структури і опрацюванні механізму провини.

Психолог допомагає клієнту відшукати спотворення у мисленні і навчитися альтернативним, більш реалістичним способам усвідомлення свого досвіду.

Реальним результатом такої роботи є те, що досвід і переживання клієнта стали усвідомлюватися позитивно, конструктивно.

3 етап. Робота з блокуючими переконаннями.

Метою даного етапу є пошук і знаходження спотворень у мисленні, навчання альтернативним, реалістичним способам усвідомлення і вербалізації свого досвіду.

4 етап. Проблема як тимчасовий етап розвитку.

Метою цього етапу є усвідомлення проблеми як тимчасового етапу розвитку особистості.

Почуття провини виникає при зв'язку відповідальності з негативним ставленням до себе, запереченням, відкиданням цього досвіду. Життя як становлення можливе тільки у конкретних обставинах, можливість вирішення міститься у самій проблемі, у пристосуванні до того, що сталося і вплив на наслідки цього.

Без подібного пристосування неможливе становлення аутентичної зрілої особистості. Життя складається у конструктивному пристосуванні до того, що сталося і вплив на наслідки цього.

Тому важливо навчитися розуміти:

- Як ці події можуть вплинути на людину згодом.
- Як людина може вплинути на наслідки подій.

Думки, що викликають почуття провини, ведуть до непродуктивних дій і підсилюють відчуття неспроможності. Вина – це не тільки припущення про неправильність вчинків (як істинне, так і хибне), але і жаль про те, що вже зроблено (негативне ставлення, неприйняття, заперечення права на існування). Але без пристосування неможливий рух до мети, розвиток, самоактуалізація.

Висновки. Вина є своєрідним «маркером» психологічного здоров'я особистості. Це таке почуття, яке, будучи регулятором поведінки людини, своєрідним «хранителем» кордонів її соціального життя, нерідко являє собою неефективний спосіб взаємодії із світом і самою собою, замінюючи справжнє контактування невротичним злиттям або відчуженням. Розуміючи важливість корекції почуттів, дестабілізуючих душевну гармонію, що обмежують ефективний життєпрояв, ми розробили необхідні психокорекційні методи, підкрі-

плєні теоретичним обґрунтуванням. Вони сприяють клієнту в можливості осмислити, зрозуміти, вивести на рівень усвідомлення ті завдання, які вирішує в його несвідомому те чи інше почуття, що заважає йому, і вже усвідомлено думати, як він може ці завдання вирішити більш конструктивними методами. Щоб знову не застрягати у минулому, рухатися вперед, створюючи позитивне для нього сьогодні і майбутнє.

Перспективи подальших досліджень. Надалі ми плануємо провести аналіз емпіричних даних з метою розробки об'єктивних критеріїв оцінки ефективності психокорекційних впливів на працівників ДСНС України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алимов А. А. Развитие способности к переживанию чувств вины и стыда как показатель сформированности ценностно-нормативной структуры личности в контексте духовно-нравственного образования / А. А. Алимов // Ценности образования в процессе духовно-нравственного воспитания современной молодежи : Материалы VI Международной научно-практической конференции (30 сентября 2013 г.). – М. : Издательство «Перо», 2013. – 58 с.
2. Белик И. А. Чувство вины в связи с особенностями развития личности : автореф. дис. на соиск. научн. степени канд. психол. наук / И. А. Белик. – Санкт-Петербург, 2006. – 21 с.
3. Бреслав Г. М. Психология эмоций / Бреслав Г. М. – М. : Смысл; Академия, 2004. – 544 с.
4. Вайсс Д. Как работает психотерапия : процесс и техника / Вайсс Д. ; [пер. с англ. А. Б. Образцова]. – М. : Независимая фирма «Класс», 1998. – 240 с.
5. Горнаева С. В. Специфика переживания вины и стыда у лиц с различными социально-психологическими характеристиками / С. В. Горнаева, Т. Н. Смотровая // Современные исследования социальных проблем. – 2012. – № 3(11). [Электронный ресурс] – Режим доступа. – URL: <http://sisp.nkras.ru/e-ru/issues/2012/3/gornaeva.pdf> (дата обращения 12.11.2013).
6. Стеглянникова С. В. Моральные регулятивы культуры : совесть, стыд, долг и вина : [монография] / Стеглянникова С. В. – Норильск : Норильский индустриальный ин-т, 2006. – 131 с.
7. Elison J. Investigating the compass of shame : the development of the compass of shame scale / J. Elison, R. Lennon, S. Pulos // Soc. Behav. Personal. – 2006. – Vol. 34. – P. 221–238.
8. Kugler K. On conceptualizing and assessing guilt / K. Kugler, W. H. Jones // Journal of Personality and Social Psychology. – 1992. – Vol. 62. – P. 318–327.
9. Nathanson D. L. Shame and Pride : Affect, Sex, and the Birth of Self / Nathanson D. L. – New York : Norton, 1992. – 287 p.
10. Tangney J. P. Conceptual and methodological issues in the assessment of shame and guilt / J. P. Tangney // Behav. Res. Ther. – 1996. – Vol. 34. – № 9. – P. 741–754.
11. Tangney J. P. Moral emotions and moral behavior / J. P. Tangney, J. Stuewig, D.J. Mashek // Annual Review of Psychology. – University of California – Los Angeles. – 2007. – P. 345–363.

12. Tangney J. P. The Test of Self-Conscious Affect / Tangney J. P., Wagner P., Gramzow R. – Fairfax, VA : George Mason University, 1989. – 143 p.

УДК 159.922:37.013.77

Капля А.М., к. пед. н., доцент, Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗУ;

Снісаренко А.Г., к. психол. н., доцент, доцент кафедри психології та педагогіки Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗУ;

Снісаренко Я.С., к. філол. н., доцент, доцент кафедри гуманітарних наук та іноземних мов Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗУ

ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У КОНТЕКСТІ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ

У статті проаналізовано специфіку предметного поля психології навчання іноземних мов у контексті міждисциплінарних зв'язків. Установлено, що провідною характеристикою процесу розвитку психологічного знання щодо навчання іноземних мов є залежність від рівня прогресу педагогічної психології та суміжних з нею галузей, а також інтегрованості в їх системи.

Ключові слова: психологія навчання, іноземні мови, педагогічна психологія, міждисциплінарні зв'язки.

В статье проанализирована специфика предметного поля психологии обучения иностранным языкам в контексте междисциплинарных связей. Установлено, что ведущей характеристикой процесса развития психологического знания в обучении иностранным языкам есть зависимость от уровня прогресса педагогической психологии и смежных с ней отраслей, а также интегрированности в их системы.

Ключевые слова: психология обучения, иностранные языки, педагогическая психология, междисциплинарные связи.

Постановка проблеми. Сучасний рівень розвитку психологічної науки та іншомовної освітньої практики позначив необхідність розробки психологічної стратегії оволодіння іноземними мовами, пов'язаної з системною оцінкою освітнього процесу в цілому, і зокрема, оцінкою якості навчання іноземних мов, як на рівні загальноосвітньої, так і вищої школи [6; 12]. Успішне вирішення таких складних практичних завдань можливе як на основі нових ідей, теорій і концепцій, так і за допомогою переосмислення та інтерпретації вже наявного досвіду викладання і засвоєння іноземних мов з психологічних позицій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. До теперішнього часу як у вітчизняній, так і у закордонній науковій літературі є реальні підстави для побудови загальної картини і виявлення провідних тенденцій розвитку психології навчання іноземних мов. Так, вивченням зазначеної проблеми займалось широке коло вчених, зокрема Т.А. Барановська (з психологічних позицій